

Koltay Tibor

Internetes forráskalauzok: elvek és generációk

Az internetes keresők és a forráskalauzok közötti különbségek mellett jó, ha ismerjük, milyen dokumentumokat vesz fel gyűjteményébe egy-egy forráskalauz. Ebbe kapunk betekintést a „Librarians Index to the Internet” nevű, a közkönyvtárak igényeit kiszolgálni hivatott forráskalauz útmutatója alapján. Két új szolgáltatás: az „Intute” brit tudományos forráskalauz és a „WorldWideScience.org”, amely válogatott források keresését teszi lehetővé.

Bevezető

Az internetkeresők (keresőmotorok, keresőszolgáltatások) egyik legfőbb problémája a keresési pontosság alacsony foka, vagyis az, hogy használatukkal gyakran kezelhetetlenül sok találatot kapunk. A másik gond, hogy nem válogatnak a források között. Ez utóbbi alól némi kivételt jelentenek az olyan szakterületi keresők, mint a *Google Scholar* (<http://scholar.google.com>) vagy a *Scirus* (<http://www.scirus.com/>).

A forráskalauzok a válogatás, a minőségbiztosítás tekintetében kétséget kizáróan felülmúlják az általános keresőket. Sokan, sokféleképpen nevezik őket, de közös jellemzőjük, hogy mindegyikük tartalmazza a források URL-jeit, amelyek kiegészülhetnek a források leírásával és értékelésével. A forráskalauzok összeállítói könyvtárak, könyvtárosok, szakértők, szakértői csoportok.

A forráskalauzok legtöbbször szakrend (hierarchia) szerinti rendezettségben közlik a forrásokat. Mivel azonban sokan nem kedvelik, és nem ismerik ezeket a szakrendeket, a kalauzokban is lehetővé teszik a keresést.

Fontos kérdés, hogy egy-egy forráskalauz előállítása és gondozása kap-e megfelelő finanszírozást. A gondozás elsősorban a források meglétének, URL-jük aktualitásának ellenőrzését jelenti, amihez elsősorban team-munkára, „főhivatású” munkatársakra van szükség.

Ahogy a keresőknek megvannak a korlátai, úgy a forráskalauzok sem mindentudók. Elsősorban átfogóbb témák információit tudjuk segítségükkel jól felderíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a forráskalauzok viszonylag kevés számú forrást tartalmaznak, továbbá frissítésük is lassabb lehet a keresőkénél.

Forráskalauzok építésében mindig is élen jártak Nagy-Britannia egyetemi könyvtárai. Az ő munkájukat dicséri például a *BUBL* (*Bulletin Board for Libraries*: <http://bubl.ac.uk>), amely 1996 óta épül. Nem csak kiváló brit forráskalauzokat ismerünk. Az Amerikai Egyesült Államok is „nagy hatalom ezen a téren”. Megemlíthetjük például az *Internet Public Library* (<http://www.ipl.org>), az *Infomine* (<http://infomine.ucr.edu/>) vagy a *Librarians Internet Index* (korábbi nevén *Librarians Index to the Internet*, *LII*, <http://www.lii.org/>) szolgáltatásait. Emeljünk ki két, máshol készült forráskalauzt is! Az *Internet Directory for Botany* (<http://www.botany.net/IDB/>) 1994 óta épül, és jelenleg Kánadában működtetik. A *Biogate* (<http://biogate.lub.lu.se/>) Svédországban, a *Lundi Egyetemen* készül. Mindkettő megtalálható a „PINAKES: A subject launchpad” („tematikus kilövőpad”) elnevezésű gyűjteményben (<http://www.hw.ac.uk/libWWW/irn/pinakes/pinakes.html>). A PINAKES a legjobb forráskalauzok közül válogat. Bár brit eredetű, számos más országban, esetenként nemcsak könyvtárakban készült, hanem egy-egy kutató által összeállított forráskalauzra is rámutat.

Az elvekből: Mit gyarapít egy forráskalauz?

Az előzőekben már említett *LII* közkönyvtári jellegű forráskalauz, amelynek célkitűzése az, hogy jól szervezett, megbízható és hiteles, könyvtárosok válogatta forrásokat kínáljon Kalifornia állam (USA), az Egyesült Államok és a világ többi polgárának. Van gyűjtőköri szabályzata, amelyet persze egyszerűen „kiválasztási kritériumok” néven találunk meg. A *LII* alapvetően felnőttek számára készül, és egyedi, fontos tartalmakat hordozó weboldalakra mutat rá. Ezek között vannak olyan intézményi oldalak, amelyek az elérésükre vonatkozó

aktuális információkon kívül a felhasználók széles rétegeinek igényeit kielégítő információkat nyújtanak. Kereskedelmi forrásokat csak akkor dolgoznak fel, ha ingyenesen nyújtanak olyan fontos információkat, amelyek nem ismétlik más, az LII-ben feldolgozott források tartalmát. Hasonlóképpen, a könyvtárak és az iskolák weboldalaitól is fontos tartalmak meglétét várják el. Amerikai forráskalauzról lévén szó, csak angol nyelvű tartalmakkal foglalkoznak.

A bekerülés kritériuma lehet az is, hogy az adott forrás jelentős kérdésekkel kapcsolatban egymással vitatkozó nézeteket tükrözzön, aktuális problémákkal foglalkozzon, a könyvtárak felhasználói és a könyvtárosok, vagy információval rosszul ellátott csoportok információ-igényeit elégítse ki. Minden weboldalnak meg kell felelnie az ingyenes elérhetőség, hitelesség, szerzőség, külső csatolók megléte, valamint a jogszerűség ötös követelményrendszerének. Ezek bármelyikének hiányában nem veszik fel az LII-be az adott forrást, vagy – ha korábban mégis felvették – eltávolítják onnan.

A hitelesség azt jelenti, hogy aktuális, pontos információkat nyújtson az oldal, szerzőjének képesnek kell lennie az adott tartalom közzétételére. Szerzősége ezúttal azt kell értenünk, hogy a tartalom írott formában, minimális nyelvtani és helyesírási hibával jelenjen meg. Ezek a szempontok lényegében weboldalak értékelésének közismert szempontjaival [1] azonosak, ahogy a következő, az előbbieknél sokkal kevésbé egzakt követelmények is.

A jogosultság kérdéskörébe tartozik a szerző azonosíthatósága, elérési címének megléte. Mennyire ismert a szerző az adott szakterületen, és megvan-e a megfelelő végzettsége? Megjelöli-e, milyen forrásokból dolgozott?

A szempontok következő csoportját legjobban kérdések formájában fogalmazhatjuk meg (ebben is követve az eredeti forrást).

- Mi az oldal célja? Oktatni, informálni, szórakoztatni vagy meggyőzni kíván bennünket? Világosan megfogalmazták-e az oldal célját, vagy könnyen kikövetkeztethető-e? Van-e valami rejtett célja?
- Ki a célközönsége? Megfelel-e ennek a célközönségnek?
- Milyen az oldal más, azonos témájúakkal összehasonlítva?

Ugyancsak kérdések formájában érdemes a tartalom kérdéseit megvilágítanunk.

- Mennyire alaposan tudósít az adott tartalomról az oldal?
- Ha az oldal nem tényeket, hanem véleményt jelenít meg, egyértelmű-e, hogy véleményről van szó?
- Hozzájárul-e ez a vélemény ahhoz, hogy az LII gyűjteménye kiegyensúlyozott legyen?

A formai megvalósítással, dizájnnal szembeni követelmények között ott van a jól szervezett és könnyen navigálható kialakítás, a kereshetőség, a böngészhetőség. Tegyük fel ezzel kapcsolatos kérdéseket!

- Egyaránt megjeleníthető-e az oldal Firefox és Internet Explorer böngészőkkel?
- Összhangban van-e az oldal összetettsége célközönségével?
- Folyamatosan elérhető-e?
- Vonzó látványt nyújt-e, különösen célközönségének?

A funkcionális követelmények, mint például a letöltés gyorsasága, vagy a regisztráció szükségessége viszonylag ismert problémák. Talán ritkábban szoktunk foglalkozni azzal, hogy ideiglenesen, egy-egy projekt céljára készült weblapról, esetleg személyes oldalról van-e szó.

Intute: A detektív visszatér

Az alcímben szereplő „nyomozó”, az *Internet Detective* 2006 óta „dolgozik” a <http://www.vts.intute.ac.uk/detective/> címen. Egy ingyenes, online oktatóprogramról van szó, amely az egyetemistákat segíti annak a kritikus gondolkodásnak a kialakításában, amely az interneten való információkereséshez elengedhetetlen [2].

Az Internet Detective az *Intute* egyik szolgáltatása, amely úgy is tekinthetünk, mint az *Intute* forráskalauz megszemélyesítését. Az *Intute* név betűszót az *Internet* és a *Tutorial* (oktatóanyag) szavakból formálták meg. Nem előzmények nélküli dologról van szó, hiszen az *RDN* (*Resource Discovery Network*) korábban is létezett forráskalauzainak utóda. Melyek is voltak ezek?

- Altis (vendéglátás, sport, szabadidő és turizmus);
- Artifact (művészet és kreatív ipar);
- BIOME (egészség- és élettudományok);
- EEVL (műszaki tudományok, matematika és számítástechnika);
- GEsources (földrajz- és környezettudomány);
- Humbul (humán tudományok);
- PSIGate (fizika);

- SOSIG (társadalomtudományok).

Ezeket a forráskalauzokat újrastrukturálták, új nevet, továbbá egyetlen, közös felhasználói felületet kaptak [3]. A közös felületen (<http://www.intute.ac.uk/>) négy nagyobb csoportot találunk:

- Science, engineering and technology (természettudományok, műszaki tudományok);
- Health and life sciences (egészség- és élettudományok);
- Social sciences (társadalomtudományok);
- Arts and humanities (humán tudományok).

Az Intute átadására 2006. július 13-án került sor Londonban, figyelemre méltó előzményeket követően. 2005-ben 7,38 millió keresést és 34 millió böngészést végeztek a forráskalauzokban, ami 123,7 millió oldal elérését eredményezte. Az adatbázis összesen 114 000 leírást tartalmaz, ennek mintegy 30%-a a természettudományok és műszaki tudományok, 28%-a az egészség- és élettudományok, 26%-a a társadalomtudományok, végül 16%-a a humán tudományok területéről származott.

Az Intute alapelve:

- egy adatbázis,
- egy szervezet,
- egy név,
- egy keretrendszer [4].

Az Intute gyűjteményfejlesztési irányelveinek alapja a minőség, a következetesség és az interoperabilitás szem előtt tartása, gyűjteményszervezési vagy katalogizálási tapasztalatokkal rendelkező munkatársak bevonásával [5]. Az *interoperabilitás* a rendszerek egymással való együttműködési képessége. Mivel a digitális könyvtárak alapvetően különböző szervereken található (a hálózaton elosztott), ráadásul sokféle, heterogén információforrásokhoz nyújtanak hozzáférést, ennek megoldása és fenntartása kritikus kérdés. Az Intute saját katalogizálási szabályzatot alkotott, és a különböző területek szakértői értékelik és válogatják ki a hálózat „legjavát” [6].

Az Intute fenntartója – az RDN-hez hasonlóan – elsősorban a *JISC (Joint Information Systems Committee)*, a brit felsőoktatási informatikát finanszírozó testülete.

Az Intute vívmányai közül a négy nagy csoport egy felületen való megjelenítése volt talán a legkevésbé fontos, hiszen egy-egy szakterület kutatói viszonylag ritkán látogatják az övéktől gyökeresen

különböző tudományterület forráskalauzát. A négy területhez kapcsolódó szolgáltatások egy része is eltérő.

A megjelenés mindenütt alapvetően ugyanaz. Szakrendben böngészhetünk a források között, vagy kereséssel juthatunk el a minket érdeklő forráshoz. Minden csoportra jellemzők a forráskalauzok tipikus erényei és hátrányai, de a legfontosabb, hogy gondosan válogatott forrásokat tárnak fel, és a forrásokról leírásokat is kapunk. Az Intute leírásai igen részletesek, és tartalmi feltárás is járul hozzájuk. Ebből azonban a felhasználó viszonylag keveset lát az alapértelmezett képernyőn. Az Intute létrehozói nyilván úgy gondolták, hogy számos olyan információ van, amely a felhasználók többségét nem érdekli, amiben valószínűleg igazuk is van. Persze a részletesebb adatok is megnézhetők egy kattintással.

A természettudományi csoport a következő kategóriákat ajánlja fel böngészésre: csillagászat, kémia, számítástechnika, földtudományok, műszaki tudományok, környezet, földrajz, matematika, fizika, a tudományról általában.

A „tudományról általában” szakon belül megtalálható a tudománytörténet, a tudománypolitika, a tudományfilozófia, a technológia-transzfer, és szerepelnek itt a híres kutatók, az etikai kérdések, a kommunikáció kérdései is.

A műszaki tudományokon belül találunk olyan vonást is, amely más szakterületeken nem mindenütt van meg, sőt a világ forráskalauzainak sorában is inkább ritkának mondható. Nézzük meg ehhez például a nanotechnológia forrásait! 137 dokumentumot találunk itt: az első nyolc viseli az „Editor’s Choice” címkét, vagyis a „dokumentumok válogatott csapatából” ezek a források a legjobbak. Az „Intute Science, Engineering and Technology” szolgáltatásai közé tartozik még egy, a szakterület híreivel foglalkozó blog, elektronikus folyóiratok, e-print repozitóriumok keresője, a legaktuálisabb témák „forró oldalai”, összeállítás a természeti kockázatokról, hírszolgáltatás (RSS-ben is), tudományos adatok tára.

E-printeknek az elektronikus preprinteket és posztprinteket nevezzük. A *preprint* szó olyan tudományos publikációt fed, amelyet még nem lektoráltak. A *posztprintek* ezzel szemben lektorált és publikált dokumentumok, amelyeket általában a különböző kiadók engedélyével tesznek közzé a kutatók.

Az Intute számos más kiegészítő szolgáltatását említhetnénk erről a területről, de a másik három fő terület kínálatából is. Mind a négy nagy szakterület oldaláról elérhetők a *Virtual Training Suite* online oktatóanyagai.

Akinek nem elég az Intute, az számos segédanyaghoz férhet hozzá. Pdf fájlként, tehát jól nyomtatható formában kapunk tájékoztató anyagokat az Intute-ról és négy fő szakcsoportjáról. Munkalapok segítségével végigvezetnek az Intute használatán, ide értve megint csak az egyes szakcsoportokat és a speciális szolgáltatásokat. Számos szakterület információforrásairól is kaphatunk kis broszúrákat.

Az Intute-t nyugodtan nevezhetjük *szuperkalauz*-nak, hiszen számos korábbi, nagy hagyományú forráskalauz eredményeit egyesíti magában. Fontos vonása, hogy a megfelelő finanszírozás eredményeképpen népes szakértői gárda, gondos könyvtárosi teamek gondozzák, figyelik az URL-ek változásait és a tartalom frissességét.

Egy vadonatúj szolgáltatás

2007 januárjában jött létre az *Amerikai Egyesült Államok Energiaügyi Minisztériuma Tudományos és Műszaki Információs Irodája (U.S. Department of Energy's Office of Scientific and Technical Information)* és a *British Library* közötti megállapodás, amelynek alapján megkezdte működését a *WorldWideScience.org* (<http://www.worldwidescience.org/>). Igazából nem a forráskalauzok új generációjáról van szó, hiszen a *WorldWideScience.org* nem forráskalauz, hanem egyelőre az alábbi forrásokhoz való közös keresőfelület:

- Australian Antarctic Data Centre (Ausztrália),
- Canada Institute for Scientific and Technical Information (Kanada),
- Defence Research and Development Canada (Kanada),
- DEFF Global E Prints (Dánia),

- DEFF Research Database (Dánia),
- Electronic Table of Contents (ETOC) (Nagy-Britannia),
- J-EAST (Japán),
- J-STAGE (Japán),
- J-STORE (Japán),
- Journal@rchive (Japán),
- NARCIS (Hollandia),
- Science.gov (Amerikai Egyesült Államok),
- Scientific Electronic Library Online (Brazília),
- UK PubMed Central (Nagy-Britannia),
- Vascoda (Németország).

Nem böngészhető tehát, viszont ez is ingyenes szolgáltatás, amely mindazt tudja, amit a keresők tudnak, és válogatott forrásokban keres.

Irodalom

- [1] MESKÓ Eszter: Aranyrög vagy csillogó szemét? – Az internetes források kritikai értékelése. = TMT, 51. köt. 2. sz. 2004. p. 72–77.
- [2] LII Selection Criteria 2006. <http://lii.org/search/file/pubcriteria> (2007. június 18.)
- [3] PLACE, E.–KENDALL, M.: Return of the Internet Detective. PowerPoint prezentáció, 2006. <http://www.intute.ac.uk/events.html> (2007. június 13.)
- [4] RDN Service Changes During, 2006. <http://www.rdn.ac.uk/intute/news.html> (2007. június 13.)
- [5] Intute Collection Development Framework and Policy, 2006. <http://www.intute.ac.uk/policy.html> (2007. június 13.)
- [6] Intute launch presentation. <http://www.intute.ac.uk/publications.html> (2007. június 13.)

Beérkezett: 2007. IX. 23-án.

Koltay Tibor

a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar informatikai és könyvtártudományi tanszékén és a Nyugat-Magyarországi Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékén főiskolai tanár.
E-mail: Koltay.Tibor@abk.szie.hu